

A regény másik módszertani alapproblémája a szépprózai és publicisztikai megoldások kettőssége. A Lassú és Banicza nagy szembesítő párbeszédét tartalmazó első és harmadik fejezetre jellemző ez leginkább, ahol a két rendszer karakterizálása, a második világháborút követő évek nemzetközi viszonyainak ecsetelése s a korabeli Magyarország belpolitikai állapotaival kapcsolatos tételek formába öntése jobbra közírói eszköztár révén valósul meg, s ezáltal helyenként elnehezül/eltompul a két főszereplő konfrontálódására hivatott nagy párbeszéd eleven-sége és életessége. Esetenként azonban más fejezetekben is zavaró, hogy a remek, gyakran prózavers intenzitású vallomásos részleteket értekező prózai vagy publicisztikai szövegegységek váltják fel.

Végül egy szerkezeti problémát is meg kell említeni. Úgy tűnik ugyanis, az alkotói hatás hőfokát valamelyest csökkenti az a kompozíciós megoldás, hogy a rendszerek s a főszereplői életutak nagy sorskérdéseinek szembesítésére már az első (majd a harmadik) fejezetben sor kerül; a tömény drámaiságot előlegező, dramaturgiaiilag is igen hálás szereplői alaphelyzetből — a *kétféle* lágert megjáró kommunisták találkozásából — ily módon nem fokozatosan, állandó feszültségnöve-
léssel bontakozik ki a kulmináció, hanem egyszeriben, azaz „túl ko-
rán”...

Nem hibátlan regény, nem remekmű tehát a *Szembesítés*, de mindenképpen jelentős alkotás nemcsak a szerző egész életművének, hanem a korszerű magyar és nemzetközi légerirodalomnak a távlatából nézve is. Tovább írja/tovább mondja a XX. századi történelem jobb- és baloldali rondabugyrainak eszméltető krónikáját, s Lassú Endre, a néhai „kíméletlen jóratörekvő” és Banicza István követségi tanácsos alakjával, személyiség szerkezetük sztálini időkkkel determinált bonyolultságának remek feltárásával tovább gazdagítja a forradalom és forradalmár sajtóságosan e századi — két lágerrendszer közt feszülő — drámájának összképét.

BOSNYÁK István

IGAZMONDÓ SZUBJEKTÍV KRITIKA

Tarján Tamás: *Szentivánéji Vizkereszt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988

Ha létezik ideális kritikus, akit színház — minden munkatársával — és közönség egyaránt kívánhat és szerethet, akkor Tarján Tamás mindenképpen az. Nem azért, mert udvarolna, gátlástalanul dicsérne, hanem mert miközben vizsgál, elemez, s bírál is, kivételes megértéssel, anyagi jószándékkal, élvezetes és érthető módon viszonyul az előadásokhoz. Egy-egy színházi est számára élmény, s kritikáiban olvasói szá-

mára is élménnyé tudja tenni őket. Mert biztos szakmai tudással, de sohasem fölényeskedve, alapos dráma- és színházismerettel teszi dolgát, s mert amint érti, ugyanúgy nélkülözhetetlen s sajátos szenzibilitással érzi is a színház végtelenül bonyolult, komplex világát, művészetét.

Hogy Tarján Tamás színházérzékeny kritikái kivétel nélkül férfiasan célratorőek, azt már az írások első mondatai félreérthetlenné teszik. A *Cseresznyés kert* előadását, amely a megjelenítés lágyabb gyakorlatával szemben érdekesebb, ilyenkor modernebb kíván lenni, magától érthetően a stílushoz igazodó új fordítás jellemzésével kezdi: „— *Husi!* — csücsörít rá a Párizsból jött, úrhatnám ifjú inas, Jasa az elkerekedő szemű Donyasára...” Egy időben az erőteljes miskolci színházban többször vendégeskedett rendezőként és színészként Major Tamás, természetesen, hogy Tarján ezzel a ténnyel kezdi kritikáit. Mivel egyszerre a dicséret és a bírálat alapja lehet, hogy az Újvidéki Színház „másfél-másfél éves időközökben mutatta be” Csehov három drámáját a kritika — mert a vállalkozás ciklusjellege sajátos koncepciót mutat, s mert az idő rövidege nem szolgálta mindegyik bemutató kiérleltégét — a három bemutató dátumának pontos közlésével indul. Máskor összeköti a színház népszínházi létformáját és a bemutatott mű „népszínházi repertoárra kíváncsozó” föltételeit. A vidéki társulatok pesti vendéjátékainak kérdésével kezdi azt a kritikát, amely egy jellegzetesen vidéki produkció kapcsán készült, s ezt nem folyóírat-, hanem éppen napilapkritikában teszi szóvá, ott, ahol ez hatásosabb. Nemcsak az előadást, hanem az író is pontosan jellemzi Esterházy Péter Spionjátékról írt bírálatának kezdése: „Bejön egy férfi — nem fiatal, idős, nem középkorú: kortalan —, feltűnően hétköznapi öltözékben, minden porcikájából sistergő ambícióval, s beszélni kezd hozzánk. Gesztusai a mesterkéeltségig kiszámítottak, mondatait, sőt szavait is külön-külön hangsúlyozza: látnivalóan alakít.”

Mindezeknél is példászerűbbek azonban azok a Tarján-kritikák, melyek a legszínházibb elem, a látvány leírásával, jelzésével kezdődnek. „Homok mindenütt. Vastagon szétterítve, dombba kupacosítva” — olvassuk egy *Csongor és Tünde*-előadás kezdetén. „Mindenből több van a kelletténél” — kezdi azt az *Übü király*-bírálatát, amely szerint a rendező a forma szempontjából „dúskál az ötletekben, valósággal körülkeríti a közönséget, a nézőteret is az ’übüség’ terrorja alá vonja.” A cariolanus Katona József, Színházbeli előadásáról bevezetőként ezt látja fontosnak közölni: „Kellemetlen, feszengető félhomály. Visszaverődő, a rozsdás falaktól elmocskolt fényfoltok. Vakoskodás. Mintha az éjszakába készülne zuhanni a pusztuló világ. Szembántóan megnyíló fénykapu a színpad mélyén: a bizonytalan forrású, túl sok világosság kontrasztja a sötéttel. Föl-le kattintott kézilámpák vallató élessége. Kaszaboló, izgatott sugarak: kardok, kaszák villanása. Nagyra nőtt, orgyilkos árnyak az alakok sarkában. A sajátjuk vagy másoké. A ref-

lektorok lerántják az arcról az álarcot, vagy épp kámzsában hagyják a fejeket." S ebből a néhány mondatból az egész előadás koncepciója és mondanivalója is kiteszik. Az élmény szinte tartalmi kivonat, ahogy ez kiteszik a nyomban ez után következő rövid tartalomismertetésből. Majd visszatérünk a díszlethez, a látványhoz, melyről megtudjuk, hogy „városperemi”, „világvégi”, „huzatos”, „rideg”. Ezt egy látszólag felesleges kitérő követi, a kritikus egy külföldi előadást említ, mely a tömeg arcátlanságára emlékezteti, nem véletlenül, a magyar *Coriolanus*ban a nép „csupán népség”. A továbbiakban a dráma műfaji értelmezéséről szól, arról, hogy monodrámának vélik egyesek, de nem így az előadás rendezője, aki elsősorban a drámán belüli viszonyok feltárását tartja fontosnak. Ezek közül emel ki egyet a kritikus, a legfontosabbnak tartottat, amely kapcsán nemcsak a drámáról, hanem a színészi játékról, a rendezésről, sőt a fordításról is véleményt mondhat. Következik a szerepek és a szereplők jellemzése, még a népbeliekre is van egy-egy tőmondatnyi, jelzőnyi pontos minősítése („sertepertélő öreg”, „idő előtt stréberségnek indult ifjonc”), a főszereplő alakításának jellemzése, majd az összegezés.

Hogy mintaszerű kritika a *Coriolanus* előadásáról készült, abban közrejátszhatott, hogy ezt folyóirat számára írta, tehát alaposabb, terjedelmesebb is, részletesebb is. Ehhez hasonló, csak még alaposabb *Az ember tragédiája* néhány előadása alapján készült, szinte egész könyvet előlegező áttekintés, amely az egyre népszerűbb mű néhány, éppen az előadásokból következő új értelmezés, magyarázat lehetőségét veti fel. Ebben az irodalomtörténet számára sem mellőzhető írásban Tarján Tamás annak bizonyítására törekszik, hogy a dráma — s nemcsak *Az ember tragédiájára* kell gondolni — színre állításai színházon túli, irodalomtörténeti s irodalomtudományi tanulságokkal is szolgálhatnak. Fontos írás, amelyet jól egészítenek ki Tarján kötetének hosszabb-rövidebb kritikái. Sajátos, a kritikus rangját is, hozzáértését is, s szellemes írástudását is igazolja, hogy a mintegy száz bírálat kapcsán egyetlen egyszer sem merül fel az olvasóban, vajon igaza van-e a kritikusnak. Az igazság — bár a pontos fogalmazás eleve ezt magában foglalja — egyáltalán nem érdekes, hogy most mégis megemlítem, annak mindenekelőtt a Kosztolányitól kölcsönzött mottó — „...igazságot tenni mindig annyi, mint az igazság egy részét hangsúlyozni” — lehet az oka. Tarján Tamás kritikái valóban maradéktalanul követik a mindannyiunk mestere megfogalmazta elvet: az igazságot írja meg, azt, amely nem teljes, de hiteles, mert értő és érző szakember avatott tolla rögzítette.

GEROLD László